

PSİKANALİTİK EDEBİYAT KURAMI VE “KİMLİK” ROMANI

Filiz FURTUNA*

Öz

İnsanların duygularını, düşüncelerini, hayallerini zaman zaman da yaşadıkları toplumda meydana gelen olumlu\olumsuz durumları dile getirmelerine yardımcı olan ve onlara estetik anlamda zevk veren edebiyat, birçok alanla ilişkilidir. Daha çok insana özgü duygulara ya da düşüncelere tercüman olması hasebiyle de insanı inceleyen bilim dallarından psikoloji, psikanaliz, topluma ait bilimlerden sosyoloji, felsefe gibi alanlarla sıkı bir münasebete sahiptir. Bu noktada, edebî anlamda zevk alabilmek, edebiyat ürünlerini (şiir, hikâye, roman, masal v.b.) iyi anlayabilmek ve yorumlayabilmek için bu bilim ve bilgi dallarından da yararlanılması gerekmektedir. Son zamanlarda edebiyatla ilgilenen ve edebiyatı anlamaya çaba sarf edenlerin psikanalizle ilgilenmeye başladıkları da görülmür. Bu ilgi sonucunda edebiyat ile psikanalizi birleştiren psikanalitik edebiyat kuramı ortaya çıkar.

Bu yazıda Kaan Arslanoğlu tarafından yazılan “Kimlik” adlı romanı daha iyi anlayabilmek için kullanmaya çalıştığımız “Psikanalitik Edebiyat Kuramı”nın neleri içerdiği, çeşitleri gibi bilgileri verdikten sonra romandaki psikanalitik unsurlar üzerinde duracağız.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Edebiyat Kuramı, Psikanaliz, Kimlik, Kaan Arslanoğlu.

AN ANALYSIS ON PSYCHOANALYTIC LİTERATÜRE THEORY AND “İDENTITY” NOVEL

Abstract

Literature which helps people tell about their feelings, thoughts, dreams and occasionally negative/positive cases experienced in the

society they live and gives pleasure to them in terms of esthetic sense relates to many fields. Since it articulates feelings of human or thoughts of them more, has a strong relationship with fields analyzing human like psychology, psychoanalysis, sociology of social sciences, philosophy. In this point, it is necessary to benefit from these scientific and informative fields in order to be able to have literary pleasure, to understand and comment literary works well (poem, story, novel, fairytale etc). Recently, it is seen that people who have interest in literature and tries to understand literature also started to have interest in psychoanalysis. By the result of this interest there appears Psychoanalytic Literature Theory which unifies literature and psychoanalysis.

In this work, we will focus on psychoanalytic issues in novel after we gave information about what does “Psychoanalytic Literature Theory” that we try to use in order to understand “İdentity” novel written by Kaan Arslanoğlu include and types of it.

Key Words: *Literature, Literature Theory, Psychoanalysis, İdentity, Kaan Arslanoğlu.*

Psikanalitik Edebiyat Kuramı

“Edebiyat Kuramları” adlı kitabında edebiyat alanında yer alan birçok kuramı açıklayan Ali İhsan Kolcu, “Psikanalitik Edebiyat Kuramı”nı üç kategoriye ayırarak incelemektedir: Sanatçıdan Esere (Sanatçının Psikolojisi ve Kişiliği), Eserden Sanatçıya (Metinlere Yansımış Biçimiyle Sanatçının Portresi) ve Esere Yönelik Psikanalitik Kuram.

Sanatçıdan Esere (Sanatçının Psikolojisi ve Kişiliği) başlığı altında anlatılanlar, bu kuramın Avusturyalı hekim Sigmund Freud tarafından meydana getirildiği yönündedir. “Bu kurama göre yazarın yaşadığı hayat, çocukluğu, eğitimi, çevresi, arkadaşları, hastalık ve nevrozları, ruhsal durumu, cinsel kompleksleri, bilinçaltı vb. sanat eserinin açıklanmasında, anlaşılmasında rol oynar. Psikanaliz verileri sadece yazarın kişiliği ile değil onun eserlerinde yarattığı tip ve karakterlerle de ilgilenir. Gerçek bir kişilik gibi bir kahramanın psikanalitik tahlili yapılır.” (Kolcu 2008: 199) Yazarın yaşadığı hayatı odak noktası edinen bu kuramda eseri anlamının en iyi yolu, yazarın ayrıntılı ve eksiksiz biyografisine sahip olmaktır. Eleştirmen bu biyografi sayesinde yazarın bilinçaltı ile ilgili veriler elde eder. Bu kuramın yaratıcısı sayılan Freud’a göre: “sanat eserinin ortaya çıkışında yazarın biyografisine yaslanma ve onu tahlile tabi tutma tutumunu “Yaratıcı Yazarlar ve Gündüz Düşleri” adlı

yazısında da sürdürür. Buna göre Freud sanat eserlerinin yaratıcı yazarların gündüz düşlerinden kaynaklandığını ileri sürer. Ona göre yazarın gündelik hayatta karşısına çıkan bir olay ona çocukluk dönemine ait bir tecrübesini ya da olayı hatırlatmakta bu eski isteği dile çevirmek için yazma isteği duymaktadır. Şimdiki zamandaki bazı olay ve unsurlarla da zenginleşen bu kurgu esas itibarıyla ilhamını çocukluktan alır. Bu bakımdan Freud sanat eserinin yazarla olan birebir ilişkisini doğruladığını düşünür.” (Kolcu 2008: 206)

Sanat eserine yazarın kişiliğini, ruhsal durumunu açıklayan bir belge olarak bakan bu kuramda sanatçı, nevrotik bir vak'a olarak ele alınır. Nitekim kuramı meydana getiren Freud'un sanatçı hakkında dile getirdikleri, bu görüşü desteklemektedir: “Freud'a göre sanatçı nevrotik bir kişiliktir yani ruh hastası sayılır. Romantikler sanatçıdaki başkalaşımı dehâ ve dâhilik kavramlarıyla açıklamışlardır. (...) Freud'a göre sanatçı bütün insanlar adına konuşan kimsedir. Birtakım nevrotik durumların sahibi insan, içgüdüler, itiler ve dürtüler içinde bir karmaşaya sahiptir.” (Kolcu 2008: 200)

Kaan Arslanoğlu'nun detaylı biyografisine dayanan açıklamalar yerine “Kimlik” adlı romanını anlama amacını taşıdığımız için kuramın bu kategorisini inceleyeceğimiz romanda kullanamayacağız. Diğer taraftan “Eserden Sanatçıya (Metinlere Yansımış Biçimiyle Sanatçının Portresi)” adlı türe de değinmenin roman incelemesi açısından yararlı olacağına inanıyoruz.

Eserden Sanatçıya (Metinlere Yansımış Biçimiyle Sanatçının Portresi) başlığı altında anlatılanlarda

“ (...) amaçlanan eserin incelenmesi ve anlaşılması sürecinde yazarın ‘ima edilmiş’ bir figür olarak metnin içinde yer alıp almama meselesidir. (...) İma edilmiş ya da doğrudan birer metin kişisi olarak eserde yer alan yazarların yanında eserin salt bir sanatçıya hasredildiği örneklerle de rastlamak mümkündür. Bunlar iki şekilde oluşur. Birincisi bizzat şair ya da yazarın kendisini bir metnin öznesi olarak nitelemesi ve kendisini anlatması; ikincisi bir sanatçının bir başka sanatçıyı resmetmesi örnekleridir.” (Kolcu 2008: 208)

Bu noktada da yazarın biyografisinden faydalanmak gerekecektir. Psikiyatri ihtisası yapmış uzman bir hekim olan Kaan Arslanoğlu'nun, mecburi hizmete giden yeni mezun bir doktorun kimliğini bulmaya yönelik çabasını naklettiği romanında, kendisini anlatmaktan çok bir hastasını anlattığını söyleyebilir ve bu iddiamızı romandan alınan şu cümlelerle kanıtlayabiliriz: “O anda, bu söyleşiden bir roman çıkabileceğini hiç düşünmüyordum.” (Arslanoğlu 1998: 9) Ama yine de sağlıklı bir yargıda

bulunabilmek için, Kaan Arslanoğlu'nun mecburi hizmete gidip gitmediği ve orada roman kahramanı Necati Ertürk'ün yaşadıklarına benzer şeylerle karşılaşp karşılaşmadığını bilmemiz gerekmektedir. Bu noktalara dayanarak "Psikanalitik Edebiyat Kuramı"nın bu kategoriyle de romanı sağlıklı bir şekilde açıklayamayacağımızı görmekteyiz.

Psikanalitik Edebiyat Kuramı Açısından "Kimlik" Adlı Romana Bakış

Buraya kadar açıklamaya çalıştığımız kuram çeşitleri romanı anlamamız açısından bize yeterli bilgiyi sağlayamamaktadır. Bu durumda, "Psikanalitik Edebiyat Kuramı"nın diğer bir kategorisi olan 'Esere Yönelik Psikanalitik Kuram' üzerinde bilgi verip romanı anlama noktasında kullanılabilirliğine bakalım. "Bu kuramın ana fikri eserde var olan nevrotik figürler ile cereyan eden nevrotik durumların psikanalitik veriler ışığında incelemek ve eserin değerlendirilmesine katkıda bulunma olarak özetlenebilir. (...) Bir vak'a figürü olarak eserde yer alan kahramanın ruh hali, içinde bulunduğu nevrotik durumlar en az yazarın biyografisi kadar münbit bir veriler alanıdır. Zira bu tipler seçilmiş ve bir kişilik giydirilmiş figürlerdir." (Kolcu 2008: 212) Eser üzerine yoğunlaşp karakterin ruh hali ile eseri yorumlamaya çalışsan bu kategorinin, "Kimlik" adlı romanı incelerken bize yol gösterici olacağını düşünüyoruz. Buna göre eserin nevrotik figürü, ilk kez ailesinden ayrılarak mecburi hizmete giden Doktor Necati Ertürk'tür. Romanda yer alan nevrotik figür, Necati'nin durumu, nevrotik bir durum olan ve psikanalikle açıklanabilen bir rüya ile anlatılmaya başlanır:

"Üç-dört yaşında çocukmuşum. Bizim eski evin üst katında oynuyordum. Şimdi hatırlayamadığım acayip acayip bir yığın oyuncak varmış. İçimde garip bir burukluk, uzun süre onlarla uğraşıp durdum. Boğuştum desem daha doğru olur. Sonra, aşağıdan ölmüş babamın sesini duydum. Babamın öldüğünü biliyormuşum, fakat aynı zamanda yaşıyormuş da, böyle dolaşmış ortalıkta. Ses vermeyip bir odaya saklandım. Babamın merdivende gıcırdayan ayak sesleri yaklaştı, yaklaştı... Durmadan sesleniyordu boğuk boğuk: Necati... Necati... Sesi de, benim mecburi hizmette tanıdığım ölmüş birinin sesinin tıpkısıydı. Müthiş korkmuşum. Odanın aralık duran kapısından baktım. Babam beni arıyordu. Yüzü değişmişti. Babamın yüzü o adamın yüzüydü. Bir çocuğu elinden tutmuş, sürüklüyordu. O çocuk da aynı benim çocukluğumdu, aynı yüz, aynı saçlar, aynı burun. Elbiseme göz attım. İkimiz de aynı şeyleri giymiştik. Benim kopyamdı sanki. Babam veya işte o adam, onları gözetlediğimi fark etti, kapıyı açtı. Niye ortaya çıkmıyorsun, neredesin diye azarladı. Çocuğu gösterdi. Bu çocuk senin ikiz kardeşin, dedi. Yemeğini paylaşacaksın, oyuncaklarını, her şeyini paylaşacaksın.

Burnundan sümükler akan kopyama dehşetle, biraz da kıskanarak baktım. Hayır, diye çılgık attım. Kaçmak istedim, evden çıkmak, uzaklara gitmek istedim. Kolumdan yakaladı beni. Öp kardeşini, diye bağırdı. Annemi gördüm o sırada. Araya girdi. Bırak çocuğumu, diye ağlıyordu. Babamın elinde uzun, sivri, siyah bir bıçak belirmişti. Anneme doğru sallıyordu. Ter içinde uyanmışım.” (Arslanoğlu 1998: 8 - 9)

Bir psikolog ile Necati'nin sohbetinden ortaya çıkan romanda rüya figürü, psikanalitik bir unsur olarak değerlendirilebilir. Çünkü “(...) Bilinçdışına giden “anayol” rüyalarıdır. Rüyalar bize bilinçdışımızın işleyişine göz atma ayrıcalığını sağlarlar. Freud için rüyalar, temelinde bilinçdışı isteklerin simgesel tatminleridir; rüyalar simgesel bir biçime bürünmüşlerdir, çünkü eğer bu malzeme dolaysız biçimde dışavurulabilseydi, bizi uyandıracak kadar rahatsız ve şoke edici olabilirdi. Biraz uyuyabilmemiz için bilinçdışı yardımsever bir tavırla kendi anlamlarını gizler, çarpıtır ve yumuşatır, böylece rüyalar, şifrelerinin çözülmesi gereken simgesel metinlere dönüşürler.” (Eagleton 2004:195)

Necati lise yıllarında bıçaklı bir saldırıya uğraması sonucunda keskin şeylere karşı bir korku oluşturmuş ve bu korkusunu bilinçdışına göndermiş bir karakter olarak değerlendirilebilir. Nitekim Necati'nin çocukluğuna dönülen bölümde, onun korkusu şu cümlelerle ifade edilerek bu yargımızı destekler:

“Keskin şeylerden çok korkardı. Keskin kenarlı şeylerin teniyle temas edeceğini düşünmek bile Necati'yi paniğe sürüklerdi. Ustura, bıçak, jilet, kırık cam... Hayali belirince dahi içinde bir şeyler kalkardı. O zaman lisede yatılıydı. Politik dalganın okulu sarmasından önceki yıllardı. Bazı akşamlar yataktan kaçarlardı, geceyi önce sinemalarda, meyhanelerde, neresi açıksa orada geçirir, sonra ellerine şarapları alır izbelere giderlerdi. Surlar, kemer altları, parklar, inşaatlar, ayakları nereye götürürse oraya yerleşirlerdi, sırf okuldan kaçmış, kötü bir şeyler yapabilmiş olmanın zevki için. Okulun serseri takımından iki arkadaşıyla birlikte o gece eski bir medrese yıkıntısına girmişlerdi. İki üç saat şarap içer, konuşur, sabaha karşı döneriz diye düşünüyorlardı. Şişeleri açmadan, karanlıktan boğuk bir ses duyulmuştu. *Heeyt, ne gürlütü bu ulan, ...min piçleri.* İçlerinden biri bağırmanın geldiği tarafa yönelmişti. Sıska bir ucube fırlamıştı oradan. İki arkadaşının kaçmaya başladığını görmüştü Necati, niye kaçtıklarını düşünecek zamanı olmamıştı. Adamı bir yumruktaki yıkıma tasarlıyordu. İnce, keskin, tiz, zor duyulur bir ıslık sesi gibi bir ısıltı parlamıştı koyu loşluğun içinde, sağ gözünü yalamıştı sızı. Ölüm korkusu az önce girdikleri duvar yıkıntısı varken, dört metrelik setten atlatmıştı onu. Gitti gözüm, diye kahrolarak okula kadar koşmuştu. Bereket ki hiçbir şey olmamıştı gözüne.” (Arslanoğlu 1998: 39)

Romanda rüyalar ve fobiler dışında, psikanalizle açıklanabileceğini sandığımız diğer bir unsur; Necati'nin Freud'a inanmazken kimliğini bulmak için sürekli çocukluğunu anımsamaya çalışmasıdır. Freud "Psikanalitik Edebiyat Kuramı"nın öncüsü sayılır ve birçokları tarafından görüşleri hala geçerliliğini koruyarak devam ettirilir.

Kıtapta numaralarla ayrılan bölümlerden XI. başlığını taşıyan bölümde, Necati annesine "Çocukken üstümü başımı temiz tutar mıydım?", "Babam çok döver miydi?", "Babam titiz bir insan mıydı? İşinde kılı kırk yarar mıydı? (Arslanoğlu 1998: 63) gibi sorular sorar. Ardından Freud hakkında değerlendirmeler yapılır. Bunlarda yazarın mesleğinin vermiş olduğu deneyimden yararlandığı ve karakterin içinde bulunduğu durumu (kimlik bulma çabasını) sorguladığı görülür:

"Freud'a inanmıyordu. Bilime hurafe karıştırıyordu bu adam. Nedeni apaçık teknik işlevleri dahi Allahın hikmetine bağlayan softalar vardır. Peşin olarak doğru kabul ettikleri inançları, önlerine çıkan her problemi aydınlatıverir. Aynı süreçteki olumlu gelişme de olumsuz gelişme de ilahi takdire bağlıdır. Çözülmesi çok güç bir karmaşanın da, birbirini yadsıyan zıt iki olgunun da açıklaması basittir onlar için. Psikodinamik kuramcıların akıl yürütme yöntemleri bundan farklı değildir. Teori, yalnızca inananlar için her derde devaydı, inanmayanlar için ise safsataydı. Kendi kişilik özelliklerinin gelişimine ışık tutamıyordu işte. (...) Tüm yaşam süreci, tüm takıntıları, annesine duyduğu hislerden dolayı babasının kendisini hadım edeceği korkusuna bağlı olamazdı. Öyle ya, nasıl da kahrolmuştu babası ölünce. Ağız kavgasına tutuşma talihsizliğine uğradığınız, müfteri, şirret bir komşu kadın gibiydi bu kuram. Hakaretleriyle, aşağılamalarıyla insanın moral değerlerini altüst ediyor; adamı şaşkına çeviriyordu yorumları. Bildiklerinizi gerçekte bilmediğinizi, bilmediklerinizi ise bildiğinizi öne sürüyordu." (Arslanoğlu 1998: 64)

Freud'un görüşlerini devam ettiren Tefvika Tunaboşlu İkiz bu konuda şunları dile getirir:

"S. Freud'un çeşitli kavramlarına karşı çıkılsa veya unutulsa da deneyim ve yöntem olarak psikanaliz üzerinde çalışmaların oldukça yoğun olmasının yanı sıra, psikanalizin engellenmişlik (frustration), gerileme (regresyon), direnç, çatışma, aktarım ve karşıt aktarım çalışması olduğunu göz ardı edemeyiz." (İkiz 2002: 6)

"Kimlik" adlı romanda psikanalitik bir unsur olarak görebileceğimiz son unsur Necati'nin kimliğini değiştirme çabası ve kimlik arayışıdır. Onun bu durumu romanda şu şekilde dile getirilir:

“Önce örnek karakter olarak pratisyen arkadaşlarından Samet’i seçmişti. Samet tanıdığı en rahat insanlardandı. Gerilim nedir, tanımamıştı adam. En ağır geçen nöbetlerde bile uyuyor, aklına esti mi saatlerce ortadan kayboluyordu. Bazen iki gün üst üste gelmiyor, ortalık karışıyor, işleri başkalarına paylaştırılıyor, dönünce niye gelmediği sorulduğunda eften püften mazeretleri, karşındakini utandıran bir doğallık içinde pişkin pişkin sıralıyordu. Sınavlara, sınav başladıktan sonra, otobüslere otobüs garajdan çıkarken yetişenlendendi. Necati’nin gözünde ulaşılmaz, erişilmez niteliklere sahip, ruh dinginliğinin bir abidesiydi bu karakter. Ama önceki güne kadar. Bu tasasızlıkların nerelere vardığını, nelere mal olduğunu, başhekimin odasına bir konuyu görüşmek üzere gittiğinde gözleriyle görmüştü. Adam, Samet’e en olmayacak hakaretleri sıralıyordu; örnek kişilik bu aşağılamalar karşısında, tehlikeyi bir kez daha savuşturmakta olduğuna sevinerek, amirinin ayaklarına kapanırcasına müteşekkir, rezilcesine yaltaklanıyordu.” (Arslanoğlu 1998: 72 - 73)

Daha sonraları Samet’in kendine uygun bir karakter modeli olmadığını daha iyi idrak eden Necati’nin lise arkadaşı Şükrü ile yaptığı şu konuşma da onun kimlik arayışını daha net göstermektedir:

“İnsanların kendi kişiliklerinden memnun olmalarını çok mu bayağı buluyorsun?” Necati başlangıçta ıkına sıkına açtığı konunun ummadığı bir ciddiyetle karşılanmasından cesaret almıştı. Coşkuyla yanıtladı. “Evet. Yetersiz kişilerin kendilerinden hoşnut olmaları adice bir şeydir.” (Arslanoğlu 1998: 79)

Kimliğin değiştirilebileceğine inanan Necati, yaşadığı sorunun çözümünü de kendisi üretir:

“İrade ve bilgiyle. Önce insan kendisini tanıyacak. Özellikleri nasıl oluşmuşsa, onları hangi güçler, neler besleyip büyütüyorsa onlara karşı savaş açacak. İradesiyle yapacak bunu. Bir tür davranışçı yöntem uygulayacak. Psikiyatri bilir misin, davranışçı yöntemde esas olan davranışlardır. Davranışları düzeltirsen o davranışlara yol açan şartlanmaları ya da altta yatan güçleri atlatıp hastayı iyileştirirsin. Burada doğru davranışlar yönünde şartlandırma usulü kullanılır veya tersi, doğru olmayan davranışları engelleme yönünde şartlandırma uygulanır. Benimkinde bu süreçte irade rol oynayacak. Örneğin kişi ne yapıyor. Diyelim, her hakaret gördüğünde sınıyor. Ona hakaret gördüğünde misliyle cevap vermesinin haklılığı ve gerekliliği kavratıldığında, eğer iradeli bir kişiye birinci ikinci uyaranda belki hemen tepki göstermeyecek, fakat kendini zorlayarak, daha sonra, istenen tavrı gösterecek.” (Arslanoğlu 1998: 80)

Jung'a göre "Modern insanın kişiliği, aslında toplumun ona giydirdiği bir elbise gibidir. Böyle bir kişilik içindeki insan, kendi özünü keşfetme serüvenine çıkmak yerine, toplumun ve diğer insanların ondan bekledikleri şeyleri yapmak ve rolleri oynamakla yetinir. Bu türlü davranmakla, 'toplumsal işlevimi yerine getiriyorum' diye kendini de kandırabilir." (Alak 2009: 13) Buna göre Necati'nin modern insanın kendine giydirdiği kişilik elbisesinden sıyrılmak istediği ve sorun-yöntem-çözüm aşamalarını belirleyerek bunları hayata geçirme ihtiyacı duyduğu ifade edilebilir.

Jung, benlik ve kişiliğin bilinen bir şey olarak değil, aksine bilinmezliklerle örülü olduğunu ifade eder ve Necati'nin bulduğu yöntemden daha karışık yollarla anlaşılabilceği üzerinde durur.

Sonuç olarak romanda; rüyalar, fobiler, çocukluk ve baba, kimlik arayışı gibi psikanalitik unsurlar kullanılmıştır. "Psikanalitik Edebiyat Kuramı"nın öncüsü olan S. Freud'a karşı çıkmış onun görüşleri çrtlmek istenmiştir. Bazı yönlerden Jung'a bazı yönlerden (çocukluğa dönme) Freud'a yaklaşılmış ve kimlik arayışı yalın bir dille yansıtılmıştır.

KAYNAKÇA

- ALAK, Mustafa (2009). "Murathan Mungan'ın Eserlerinde Benlik Arayışı ve Kendini Gerçekleştirme" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı. (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Seyit Battal Uđurlu)
- ARSLANOğLU, Kaan (1998). *Kimlik*, İstanbul: Adam Yayınları, Birinci Basım.
- EAGLETON, Terry (2004). *Edebiyat Kuramı*, (Çev. Tuncay BİRKAN), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, İkinci Basım.
- İKİZ TUNABOYLU, Tefrika (2002). "Freud'dan Günümüze Psikanalitik Kuram ve Uygulamalar: Klasik Freud'cu Görüş ve Uygulamaları", *3P Psikiyatri - Psikoloji - Psikofarmakoloji Dergisi*, Eylül, Cilt: X, Ek Sayı 3: 5 - 9.
- KOLCU, Ali İhsan (2008). *Edebiyat Kuramları Tanım-Tenkit-Tahlil*, Ankara: Salkımsöğüt Yayınevi, 1. Basım.